

Олег Стецишин,
здобувач кафедри новітньої історії
України Львівського національного
університету
імені Івана Франка,
Львів, Україна

Oleh Stetsyshyn,
Applicant at the Department
of Modern History of Ukraine,
Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

e-mail: olehstecyshyn@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7088-8728>

УДК 94(477+436)“1918/1923”:355.216
DOI: 10.28925/2524-0757.2021.12

Діяльність Збірної станиці Української національної армії у Відні щодо залучення до складу Галицької армії військовослужбовців неукраїнського походження

У статті досліджується маловивчене явище вітчизняної історії новітньої доби — військове найманство на прикладі діяльності Збірної станиці Української національної армії (ЗС УНА). Впродовж 1918–1923 років вона діяла у столиці Австрії Відні й займалася залученням на українську військову службу колишніх військовослужбовців австро-угорської армії неукраїнського походження. Розвідка ґрунтується на критичному вивченні робочої документації ЗС УНА та аналізі інших архівних й опублікованих матеріалів.

Ключові слова: Україна, військове найманство, Галицька армія, ЗУНР, Галичина.

Activities of the Assembly Center of the Ukrainian National Army in Vienna for Recruitment of Non-Ukrainian Soldiers to the Galician Army

The article examines such a little-known phenomenon of national history as foreign military mercenaries, who helped Ukrainians defend their country's independence. This problem is investigated on the example of the Assembly Center of the Ukrainian National Army (Zbirna Stanytsia Ukrainskoi Natsionalnoi armii, in Ukrainian, abbreviated ZS UNA), which in 1918–1923 operated in the Austrian capital Vienna.

At this time, after the end of the First World War and the collapse of Austria-Hungary, the nations of Central and Eastern Europe proclaimed their nation states. The Western Ukrainian People's Republic (Zakhidnoukrainska narodna respublika, in Ukrainian, abbreviated ZUNR), which in November 1918 was proclaimed in the Ukrainian ethnic lands of the former Austro-Hungarian Empire was among them. The young Ukrainian state had many personnel problems during the formation of its armed forces, named the Galician Army.

To solve these problems Assembly Center of the Ukrainian National Army in Vienna was established. Its creators were Ukrainian politicians and soldiers of former Austro-Hungarian army. ZS UNA recruited for the Ukrainian military service non-Ukrainian soldiers and also transported at home Ukrainian soldiers, who after the end of First World War remained in Austria and other European countries. The research is based on a critical study of the working documentation of the Assembly Center of the Ukrainian National Army, other documents of the Western Ukrainian People's Republic and the Galician Army, including published in newspapers of that period and in numerous memoirs of veterans of the Ukrainian revolution. Many of these documents have not been used in scientific practice yet.

Key words: Ukraine, military mercenary, Galician army, Western Ukrainian People's Republic, Galicia.

Українські визвольні змагання першої половини ХХ ст. викликають гордість за мужність та героїзм їхніх учасників, незважаючи на те, що їм не вдалося реалізувати свою мрію про створення власної держави. У цій звитяжній боротьбі українці часто співпрацювали з представниками інших національностей. Яскравим прикладом такого союзництва є їхні спільні дії в лавах Галицької армії 1918–1920 рр.

Становлення та комплектування збройних сил Західноукраїнської Народної Республіки висвітлено у розвідках багатьох українських (діаспорних і сучасних) та іноземних дослідників. Варто відзначити дослідження О. Кузьми, Л. Шанковського, Д. Микитюка, М. Литвина, К. Науменка, П. Ткачука, О. Павлишина, О. Дедика, М. Кратофіля та ін. Утім, тема залучення на українську військову службу військовослужбовців неукраїнського походження (або, як їх ще називали у своїх спогадах учасники тих подій, — «чужинців») опрацьована ще недостатньо.

Метою статті є висвітлення діяльності Збірної станиці Української національної армії (ЗС УНА) у Відні (1918–1923) як однієї з ключових мобілізаційних і рекрутингових українських установ за кордоном.

Джерелом інформації про діяльність ЗС УНА здебільшого є колекції документів про діяльність урядів й армій УНР і ЗУНР, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІАУ в м. Львові, фонд 581).

Проголошення 1 листопада 1918 р. на території Західної України (у Галичині, Буковині й Закарпатті) Української держави поставило українців поряд з іншими націями Європи, які після розвалу Німецької, Австро-Угорської та Російської імперій скористалися своїм правом на самостійне існування. Водночас постало питання захисту держави, адже на ці землі претендували сусідні країни.

Початок українсько-польського збройного протистояння за Львів і Галичину восени 1918 р. П. Магочі пояснив тим, що місцеві поляки сприймали західноукраїнські землі як частину своїх національних володінь і були не готові відмовитися від своїх претензій на тих самих українців, над якими вони політично панували навіть за часів держави Габсбургів (Magocsi P., 2002, р. 27). До того ж самі українці, проголосивши власну державність, опинилися не в таборі країн-переможців Першої світової війни, а в таборі тих, хто цю війну програв, тобто Австрії та Німеччини. Натомість їхні головні суперники — поляки — користувалися підтримкою переможців — країн Антанти (Hruscak J., 2000, р. 140).

З огляду на всі ці обставини практично відразу питання захисту своєї державності постало

для західних українців дуже актуальним. Почалося формування збройних сил ЗУНР — Галицької армії (ГА). Найважливішою перепоною для її створення стала нестача військових кадрів, насамперед офіцерського корпусу. Причин цьому було декілька. Одна з них — навчання у тогочасних військових вишах було занадто вартісним для здебільшого не дуже заможних галицьких і буковинських українців. На відміну від, скажімо, поляків, в українців практично не було такої верстви, як шляхта, для якої військова служба була б почесним заняттям. Натомість ті нечисленні особи шляхетського походження, які визнавали себе українцями, зазвичай були не надто багатими і не могли дозволити собі доволі вартісне навчання сина в офіцерській школі чи у військовій академії. І це, зокрема, відбилося в кількості українських і польських курсантів Терезіанської військової академії в м. Вінер-Нойштадт, однієї з найвідоміших в Австро-Угорщині. Так із 438 курсантів, які у 1912–1913 рр. навчалися в цьому виші, 33 представляли Галичину і Буковину. Водночас всього один курсант (0,2 % від загального числа) назвав українську рідною мовою. Тоді як польськомовних курсантів було 16 (3,7 %), чехів і словаків — 28 (6,4 %), а південних слов'ян (хорватів, сербів і словенців) — 35 (8 %). Отже, українське національне представництво в курсантському середовищі академії в Вінер-Нойштадт було найменшим (Deak I., 1990, р. 92–93).

Свою негативну роль у хронічній нестачі офіцерських кадрів відігравав і той факт, що серед української інтелігенції дуже поширеними були антимилітаристські настрої. Відомий факт, коли навіть беззаперечний тогочасний авторитет галичан митрополит Греко-католицької церкви Андрей Шептицький, виступивши перед священнослужителями зі словами про потребу української нації мати власну військову еліту, почув від священників заперечення: військова справа — не для українців, а «для графів і князів» (Ярославин С., 1956. С. 126).

Зрештою й зарплатня австро-угорських офіцерів була не настільки високою, щоб заради неї виходець з української священницької чи вчительської родини готовий був поневірятися на чужині. Приміром, у 1899–1900 рр. офіцер австро-угорської армії отримував у середньому на 25 % менше, ніж пересічний цивільний чиновник. Що, очевидно, ще більше посилювало згадані вище антивійськові настрої українського суспільства (Deak I., 1990, р. 121).

Як наслідок, за даними літописця Листопадового повстання О. Кузьми, станом на 21 листопада 1918 р. у лавах збройних сил ЗУНР служили 4517 стрільців (солдатів) та всього 161 старшина, тобто один офіцер на 28 вояків. Для порівняння: у польському війську приблизно у той самий час було 572 офіцери та 4746 стрільців,

або один офіцер на 8 солдатів (Кузьма О., 1931. С. 394).

Нестачу офіцерських кадрів влада молодій Республіці почала заповнювати за рахунок представників інших націй, насамперед німців, австрійців, чехів, євреїв та ін., які, згідно з чинним законодавством ЗУНР, не були зобов'язані захищати її незалежність. Адже, як визначав один із перших документів парламенту Західноукраїнської Народної Республіки — Української національної ради (УНРади), такий обов'язок був лише в українців. У зверненні до українського народу від 1 листопада 1918 р. цей законодавчий орган влади зазначав, що захищати молоду державу повинні всі військовослужбовці «української народности», а також «все здібне до оружа українське населення», яке на місцях мало створювали бойові підрозділи. Таким чином громадяни Української держави інших національностей були звільнені від обов'язку захищати державу українського народу¹.

Центральною установою з набору неукраїнських військових спеціалістів для потреб Збройних сил ЗУНР стала Збірна станиця Української національної армії (ЗС УНА). Вона була створена у Відні 1 листопада на спільному засіданні Української фракції парламенту Австро-Угорщини та українських офіцерів, які на той час перебували в столиці імперії. Головним її завданням було визначено збір, матеріальна підтримка та переправлення на батьківщину українських вояків колишньої австро-угорської армії, що після завершення світової війни і фактичного розпаду Дунайської імперії були залишені владою напризволяще. Окрему категорію складали українські солдати, які під час бойових дій потрапили в полон до італійців, сербів чи албанців і після звільнення також не мали змоги самостійно потрапити додому.

На зібранні також було ухвалено надіслати військових представників з числа офіцерів-українців на всі австро-угорські збірні пункти, щоб виокремлювати з загального потоку солдатів військовослужбовців української національності та скеровувати їх спочатку до Збірної станиці УНА у Відні, а вже звідти — в Галичину, на допомогу воюючій батьківщині. Українських солдатів також розшукували серед натовпу на всіх віденських залізничних вокзалах. Крім того, було ухвалено вислати уповноваженого до керівництва Військової академії в Вінер-Нойштадті з тим, аби знайти 3-поміж курсантів українців.

Таким чином лише за грудень 1918 — січень 1919 рр. станиця відправила до Галичини близько 32 тисяч українських солдатів і офіцерів².

¹ Україна. Жовква. 5 листопада 1918. Ч. 1. С. 1.

² Вісті комбатанта. 1963. Ч. 2. С. 62; Центральний державний історичний архів України у Львові (далі —

Та паралельно з цим Збірна станиця Української національної армії почала опікуватися й найманцями на українську військову службу іноземців. У вербуванні колишніх австрійських офіцерів українській стороні допомагав і той факт, що вже у перших числах листопада 1918 р. українське військове представництво винайняло офіс безпосередньо в приміщенні міністерства оборони імперії³.

Рекрутування найманців відбувалося за всіма правилами. Іноземний офіцер, що бажав стати під синьо-жовті знамена, подавав на ім'я керівника Збірної станиці УНА або військового делегата Західноукраїнської Народної Республіки заяву, у якій розповідав свою біографію, військове минуле й зобов'язувався чесно та сумлінно служити Україні. Кандидат також зауважував, що усвідомлює усю небезпеку та ризик, які на нього чекають під час військової служби, і що він свідомо на них погоджується. До заяви кандидат у найманці додавав також власноруч заповнено анкету з основними біографічними даними.

Натомість працедавець (тобто українська сторона) брав на себе низку соціальних зобов'язань. Кожен доброволець після зарахування його у штат Збірної станиці (тодішньою галицькою термінологією це називалося «прийняття у стан») переходив на її повне матеріальне, харчове й медичне утримання. Йому оплачували як проживання у Відні та очікування транспорту в Україну, так і безпосередньо службу в ГА, а також витрати на щорічну відпустку й лікування. Крім того, збереглися свідчення про те, що у складі Збірної станиці існували навіть спеціальні мовні курси, на яких іноземні воєнспеци отримували базові знання з української мови. Утім, аби уникнути обвинувачень польської сторони у вербуванні таких ненависних країнам Антанти австрійців, колишнім офіцерам цісарсько-королівської армії, які не були вихідцями з Галичини або Буковини, нерідко пропонувалося переїхати на постійне місце проживання в нову українську державу і вже на правах її громадянина робити внесок у розбудову її війська. «Я готовий віддати своє життя і свої знання служінню моїй новій вдячній батьківщині», — писав на адресу Посольства Західної області УНР один із австрійців, який бажав стати українцем⁴.

Віденська преса на початку листопада 1918 р. навіть твердила, що законодавчий орган

ЦДІАЛ України). Ф. 581. Оп. 1. Спр. 205. Списки військовослужбовців української армії у Відні та офіцерів-добровольців колишньої австрійської армії. Арк. 1–27.

³ *Neue Freie Presse*. 5 November 1918. № 19468. S. 6.

⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 205. Списки військовослужбовців української армії у Відні та офіцерів-добровольців колишньої австрійської армії. Арк. 21, 23; Стецишин Олег. Українські ландскнехти. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/82650>

ЗУНР — Українська Національна Рада (УНРада) зверталася до відомого австрійського генерала Бом-Єрмоллі (командуючого однією з австрійських армій, дислокованих на території України) з пропозицією очолити новостворене Галицьке військо⁵. Щоправда, підтвердження цього факту українськими джерелами немає.

Гроші іноземним воєнспецам за бажанням останніх платили або готівкою в Україні, або ж переводили на їхні особисті рахунки в австрійських банках. Причому, щоб забезпечити іноземців в Україні від можливих крадіжок їхніх коштів або грабунків, українська сторона пропонувала їм здати «великі суми грошей» на депозит у касу Державного секретаріату військових справ⁶.

Займався укомплектуванням Збройних сил молодій Західноукраїнської держави і її урядової структури зокрема Персональний відділ вже згадуваного Держсекретаріату військових справ, очолюваний сотником В. Панчаком. За ініціативою керівника ДСВС Дмитра Вітовського від 15 грудня 1918 р. усі старшини, підстаршини і стрільці, які вирішили стати на захист ЗУНР, підвищувалися на одну ступінь у своєму військовому званні (Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А., 1998. С. 52). Крім того, усім їм зберігалася зарплатня, яку вони отримували в австрійській армії, а також чималі грошові «додатки» — бойовий, харчовий, «квартировий» (квартирний) та кошти на утримання ординарця («чури»).

Варто відзначити, що загалом система заробітної платні офіцерів у Галицькій армії зразка 1918–1920 рр., як на той час, була доволі прогресивною і дуже схожою на почасово-преміальну форму оплати праці, що нині, у XXI ст., активно застосовується у провідних компаніях світу. Її особливість — працівник отримує не фіксовану, незалежну від результатів його роботи зарплатню, а сукупність різних виплат, розмір яких нараховується за спеціальною тарифною сіткою.

Збройні сили Західноукраїнської Народної Республіки створювалися за зразком провідних військ того часу, тож їхня структура й законодавча база були такі самі, як і в арміях інших країн. Зокрема, це стосувалося і системи й розміру грошових виплат військовослужбовцям. Так, згідно з рішенням УНРади від 13 листопада 1918 р. та постановою ДСВС від 5 грудня того ж року, розмір зарплати кожного офіцера напряму залежав від численних доплат, які він, з огляду на ефективність своєї служби, міг або отримати, або ж ні.

Основним додатковим джерелом прибутку старшини (окрім фіксованих — окладу та грошей

на квартиру, ординарця і харчі) був так званий «додаток для боєвика», або «польовий додаток» (з нім. «Feldzulage»), право на який мав лише фронтовий офіцер. («Додаток боєвий прислугує виключно формаціям оперуючим у сфері неприязельського вогня (крім румунського фронту)»)⁷.

Залежно від рангу, звання і стажу офіцера бойовий додаток міг складати мало не 40 відсотків усієї його зарплатні. Якщо ж старшина намагався пересидіти в запллі (тилу) чи виїхати за кордон, то розмір додатку зменшувався вдсятеро. Таким чином командування Галицької армії стимулювало своїх підлеглих ефективніше виконувати власні обов'язки.

Відповідно до вже згадуваного рішення УНР та постанови ДСВС, з перших днів української революції пересічний четар отримував щомісячно 250 корон, 6 корон щоденно бойового додатку, 50 корон щомісяця на ординарця, а також від 40 до 120 корон на винайм квартири та 500 корон один раз на півріччя для купівлі уніформи. У той самий час полковник Галицької армії отримував від уряду «гажу» 560 кор., 20 кор. — «полевого додатку», 750 кор. — на однострій і 160–420 кор. — «кватирових».

Нині це може здатися дивним, але під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. гроші на проживання одержували навіть... полонені. Таку можливість, зокрема, передбачав договір, підписаний 1 лютого 1919 р. повноважними представниками Державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки та делегатами Правлячої комісії Польщі. Згідно з цим документом, полонені обох армій повинні були отримувати щомісяця, відповідно до звань і посад, від 30 (мужва) до 800 (штабні старшини) корон. Причому якщо рядові солдати-полонені переходили на повне забезпечення переможців, то полонені офіцери мали «удержуватися самі»⁸.

У подальшому, зважаючи на інфляцію та ріст цін, розміри виплат кілька разів збільшувалися. Скажімо, у жовтні 1919 р. сотник 8-ї Самбірської бригади Людвик Шмідт отримав 400 австрійських корон місячної зарплатні; 60 корон щоденно «додатку для боєвиків» (тобто 1860 кор. на місяць); 250 корон на місяць на винайм помешкання 1-го класу; 75 корон щоденно на харчування (2325 кор. на місяць); 50 корон на чуру. Тобто всього 4885 корон, з яких переважну більшість суми складали гроші на купівлю харчів і «фронта» надбавка. Крім цього, офіцер одержав ще безкоштовно «папіроски англійські» та 700 корон на купівлю нового однострою. Водночас інший

⁵ *Monitor Polski*. 9 listopada 1918. № 199. S. 4.

⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 146. Накази та оперативні звіти начальної інтендатури Галицької армії при КЕА (Команді етапу армії) та окружних командувань в Коломиї, Самборі та Чорткові. Арк. 75.

⁷ Денний наказ, 5/4 1919, ч. 95, Коломия. Листівка.

⁸ *Вістник Державного Секретаріату Військових Справ*. Тернопіль. 14 грудня 1918 року. Ч. 2 ; *Стрілець*. 19 лютого 1919 року. Ч. 8. С. 2.

сотник УГА Готліб Мотт, який у той період перебував вже за кілька тисяч кілометрів від театру воєнних дій — у Відні, отримав замість «бойового» так званий «поготівний» додаток у розмірі всього п'яти корон на день та харчувався у їдальні ЗС УНА.

Оплачували офіцерам і поїздки за кордон. Того ж місяця під час своєї відпустки в Австрії начальник Генштабу Галицької армії полковник Г. Ціріц отримав 4065 корон, а отамани Р. Вурмбрантд (Генштаб) та А. Ерле (НКГА) — відповідно 2090 і 1098 кор. Крім того, на дорогу в Україну їм ще додатково видали по 1000–1500 корон кожному⁹.

Для кращого розуміння того, що вартували тоді такі кошти, варто навести деякі статистичні дані. У квітні 1919-го один буханець хліба у Відні коштував 1 корону 34 сантимами, філіжанка кави — 10 сантимів, а кілограм шинки — 40 корон¹⁰.

Якщо ж офіцер переїжджав у Галичину, то у травні 1919 р. в армійських продуктових складах він міг придбати продукти і товари за такими цінами: 500-грамову хлібину за 2,4 корони, один кілограм картоплі — 0,7 кор., один літр молока — 1 кор., одну порцію кави — 0,3 кор., сало — за 32–35 корони за 1 кг, краківську ковбасу — 20 кор. за 1 кг, повидло — 12 кор. за 1 кг. Всього у переліку було три десятки найменувань продуктів та предметів широкого вжитку вартістю від 30 сотиків до 70 корон¹¹.

А ось скільки на території, контрольованій військом Західноукраїнської Народної Республіки, коштували інші необхідні для вояків речі: одна пара білизни — 50 корон, пара чобіт — 300, 1 кг мила — 50, одне «убрання мужеське» — 250 корон. Якщо ж хтось із офіцерів хотів порозкошувати, то один кілограм «правдивої» кави йому обходився в 50 австрійських корон, пів літра горілки — 35, а «годована курка» — 20. 250–300 корон у приватних магазинах коштували ручні швейцарські годинники марок «Zenith», «Seeland» чи «Omega»¹².

⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 189. Відомості, заяви, списки і квитанції про виплату грошей і надання матеріальної допомоги військовослужбовцям та членам їх родин. Т. 1. Арк. 4, 15, 37; ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 199. Книга обліку видачі платні військовослужбовцям української армії у Відні. Арк. 19, 26–29.

¹⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 201. Відомості, заяви та квитанції на виплату грошей військовослужбовцям Української народної армії у Відні та членам їх родин. Т. 1. Арк. 7.

¹¹ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 146. Накази та оперативні звіти начальної інтендатури Галицької армії при Команді етапу армії та окружних командувань в Коломиї, Самборі та Чорткові. Арк. 42.

¹² Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). Ф. 257. Оп. 1. Спр. 166. Листування президії Державного секретаріату ЗУНР з ДСВС та Головним командуванням армії Галичини з військових питань. Арк. 2, 4–5.

У грудня 1919 р. — січні 1920 р. на Поділлі й у Таврії позбавлені належної лікарської опіки та уражені тифом вояки УГА змушені були платити доглядачеві хворих 1000 крб. За тодішнім курсом Кам'янецької (Кам'янець-Подільський на той час був столицею УНР) біржі це складало 120 корон. У той же час літр молока коштував 50 крб (6–7 корон), стільки ж вартував і пуд вугілля¹³. Тобто, маючи на руках по кілька тисяч корон, навіть за повної розрухи, голоду та епідемії іноземні офіцери могли забезпечити собі більш-менш пристойне існування. Щоправда, за умов регулярної виплати зарплатні.

Офіцери мали також щорічну оплачувану відпустку тривалістю 14 днів, за фактом хвороби їм видавалися лікарняні терміном до трьох місяців. Також передбачалася матеріальна допомога їхнім сім'ям. Так, у липні 1919 р. «родинні побори» у Збірній станиці отримувало 58 сімей військовослужбовців, у вересні того ж року — 48, у листопаді — 55. Серед них — члени сімей як керманічів армії (Курмановича, Микитки, Ціріца, Вольфа), так і пересічних офіцерів і підстаршин української та неукраїнської національностей.

На випадок смерті військовослужбовця його дружині гарантувалася щомісячна виплата 60 % зарплатні чоловіка, плюс ще десять відсотків на кожну дитину загиблого. Так, скажімо, вдови загиблих генералів УГА Микитки і Ціріца отримували матеріальну підтримку в Збірній станиці ще навіть 1922 р. — через два роки після загибелі своїх чоловіків¹⁴.

Такі соціальні гарантії у непростий післявоєнний час стали ще однією причиною для колишніх офіцерів австрійського війська вступати в Галицьку армію.

Слід водночас зазначити, що, навіть відчуваючи гостру нестачу командних кадрів, українська сторона доволі скрупульозно ставилася до добору військових найманців. Збереглося кілька офіцерських анкет і заяв про бажання вступити в Галицьку армію, на яких, проте, стоїть резолюція «Прохаючий не може бути прийнятий»¹⁵. Перевіряли й тих іноземців, які вже пройшли попередній відбір і таки стали українськими офіцерами. Так, 23 липня 1919 р. українською сто-

¹³ *Громадська думка*. 4 лютого 1920. Ч. 29. С. 2.

¹⁴ *Вісник Державного Секретаріату Військових Справ*. Станіславів. 31 січня 1919. Ч. 5; ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 194. Інструкція, наказ та листування про надання матеріальної та медичної допомоги військовополоненим, їх родинам та військовослужбовцям української армії у Відні. Арк. 2; ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 203. Відомості, заяви та квитанції на виплату грошей військовослужбовцям Української народної армії у Відні та членам їх родин. Т. IV. Арк. 97–98, 110–112, 263.

¹⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 205. Списки військовослужбовців української армії у Відні та офіцерів-добровольців колишньої австрійської армії. Арк. 21–25.

роною було розірвано контракт про наймання на військову службу з уродженцем м. Стрий Леопольдом Доллечеком. Подаючи у липні того року заяву про бажання служити в українській армії, він у своїй анкеті повідомив, що має звання капітана артилерії, служив на італійському фронті й пройшов кар'єрний шлях від командира батареї до артилерійського референта штабу 2-ї армії Ізонцо. Під час ретельнішої перевірки його документів та після отримання з військового міністерства Австрії необхідних довідок було встановлено, що капітан подав про себе неправдиві дані, сфальсифікувавши свої документи. Внаслідок цього напередодні наступу об'єднаних армій УНР і ЗУНР на Київ від послуг офіцера Доллечека вирішено було відмовитися¹⁶.

За період з листопада 1918 р. і до кінця 1919 р. віденська Збірна станиця УНА відправила в Галицьку армію щонайменше дві сотні іноземних «солдатів удачі». Ще приблизно стільки ж австрійців, чехів, угорців та представників інших націй Європи зголосилося захищати Західноукраїнську Народну Республіку безпосередньо в Галичині. Водночас на території ЗУНР до її збройних сил вступили й майже три сотні військовослужбовців єврейської, російської та інших національностей. У «Списку офіцерів, які добровільно вступають до У.Н.А.», є прізвища 89 (а реально — 87) офіцерів австро-угорської армії, які упродовж листопада 1918 — червня 1919 рр. завербувалися на службу в Галицьке військо та відбули транспортом в Україну. Серед них були й старшини, які потом уславилися: В. Льобковіч, Р. Ярій, Е. Бранднер, Ф. Льонер та ін.

Міграція за маршрутом «Захід — Україна — Захід» загалом була звичним явищем для найманців. На відміну від більшості старшин-українців, не кажучи вже про пересічних солдатів, австрійські офіцери мали змогу їздити в Європу у відпустку та на лікування. Деякі з них, прибувши в ГА, незабаром розривали контракти з українською стороною і поверталися на Захід. Ще частина старшин невдовзі після прибуття в Галичину повернулася на батьківщину або ж під приводом хвороби, або у складі окремих військових частин Галицької армії.

Починаючи з другої половини 1919 р. функції віденської Збірної станиці Української національної армії з надання притулку українським військовополоненим, вербування на службу іноземців та наступного переправлення їх у розташування Галицької армії почали змінюватися. Потік полонених Першої світової війни поступово змілів, натомість Станиця почала масово

приймати утікачів з польського, більшовицького та денікінського полону. Вистачало з-поміж них і неукраїнських військовослужбовців збройних сил ЗУНР. Перші полонені з галицького театру бойових дій почали прибувати до Відня вже на початку 1919 р., однак це були ще поодинокі випадки. Та вже влітку кількість іноземних воєнспеців, які з різних причин залишили службу в Галицькій армії і з'явилися у «стані ЗС УНА», переважала за кілька десятків. Більшість з цих втікачів відправили до військового табору у м. Німецьке Яблонне (Дойче-Габль), де вони продовжили свою українську військову службу.

З початком 1920 р. Збірна станиця практично припинила відсилати вояків в Україну, перекваліфікувавшись на приймання біженців. Серед них було й кілька десятків учорашніх найманців. Усі вони проходили співбесіду в так званій Оправдуючій комісії УГА, де пояснювали обставини свого потрапляння в неволю до ворога. Зазвичай аргументи усіх екс'явнів визнавалися такими, що заслуговують на довіру. А дехто з учорашніх підозрюваних, як-от отаман Ф. Лянг і сотник Е. Геніг, пройшовши «чистку» у червні 1920-го, вже через місяць самі, як члени Оправдуючої комісії, заслуховували інших експолонених. При цьому значна частина цих вояків поверталася з полону в дуже поганому матеріальному становищі, втративши під час українських війн і перебування за колючим дротом усе своє майно. Чимало з цих утікачів потрапляло до Відня транзитом через Берлін, де марно намагалися отримати допомогу в диппредставництві Української Народної Республіки, яка тоді вважала Польщу своїм союзником.

У цей час кореспондент газети «Свобода» повідомляв зі столиці Німеччини: «На берлінському бруку являються мало не кожної днини якісь обдерті, обношені, змізеровані і збідовані люди, на яких з жалем зглядаються Німці. Це українські вояки, що билися за самостійну Україну..., дістались під панованне Поляків, котрі везли їх до своїх славнозвісних таборів. Вони втікли по дорозі і прийшли в голоді та холоді до Берліну, сподіючися, що їм pomoже українська військовосанітарна Місія. Та на їх жаль, двері Місії зачинені, а посольство (УНР. — Авт.) не може дати помочі “людям, що втікли з табору заприязненої держави”»¹⁷.

Тож непоодинокими були випадки, коли, повернувшись на батьківщину, офіцери-іноземці виставляли українській стороні вимоги видати їм грошову компенсацію за втрачені здоров'я та майно. Як-от, у скарзі Посольства УНР у Відні командира кулеметної роти 1-го батальйону 2-ї бригади УГА сотника Альфонса Комори від 25 липня 1920 р. зазначалося, що, потрапивши

¹⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 193. Справа по обвинуваченню військовослужбовців у невиконанні наказів командування, підробці службових документів, критичі командування та ін. Арк. 1–2, 22, 29–30.

¹⁷ *Свобода*. 28 січня 1932. Ч. 252. С. 2.

1 квітня 1920-го у полон до поляків, він втратив усе, що мав: дві валізи, рюкзак, бінокль, пістолет, одну блузу, одні брюки, одну пару польового взуття, ковдру, комплект туалетного приладдя, п'ять комплектів для літнього прання, два — для зимового, пару капців. Усе втрачене сотник Комора оцінив у 18 000 корон. Плюс йому заборгували капітанську зарплатню майже за три місяці, а це ще 4164 рублі (або 1666 корон).

Ще більш промовисто своє становище схарактеризував останній командир Коломийської бригади Карл Квапіль. 8 липня 1920 р. він написав українському послу у Відні листа, в якому повідомляв: «Поляки в мене забрали усе. Єст без найменших средств — маю одну пару біля та складові частини убраня в дуже лихим стані»¹⁸.

Проте не всі офіцери вимагали від української сторони лише повернути їм дійсно втрачені кошти та особисті речі. Претензії деяких офіцерів сягали значно далше. Приміром, надто широке тлумачення умов виконання контракту продемонстрував ЗУНР сотник Едвард Геніг. 2 вересня 1920 р. він надіслав листа диктатору ЗУНР Євгену Петрушевичу, у якому скаржився на те, що під час виконання ним військової служби на території України і наступного полону він втратив майна на загальну суму у 85 200 корон. При цьому офіцер-кіннотник висловив сподівання, що цю втрату йому буде гідно компенсовано. Проте такої величезної суми йому не виплатили, обмежившись лише невеликим грошовим відшкодуванням¹⁹.

Та були й протилежні випадки. Галицький колоніст Карл Шльоссер, потрапивши у травні 1919 р. разом з Гірською бригадою УГА в Чехословаччину, проявив себе людиною честі й українським патріотом. На відміну від багатьох інших «німців», він не скористався нагодою змінити війну на мир, залишив Чехословаччину і через Румунію повернувся в розташування Галицької армії. Невдовзі Шльоссер очолив новостворену 11-ту бригаду УГА і був разом із нею до кінця бойових дій (Стецишин О. Л., 2012. С. 89).

Якщо проаналізувати національний склад офіцерів-«чужинців», біографії яких зібрані в книзі «Ландскнехти Галицької армії», то їх можна поділити на кілька груп: етнічні австрійці (щонайменше 67), судетські німці (мінімум 60), галицькі німці (мінімально 62) і буковинські німці (мінімум 36). Окрім австрійців і німців-колоністів в УГА також воювало щонайменше 18 офіцерів-чехів, восьмеро італійців, семеро поляків, п'ятеро угорців, чотири хорвати, три румуни, а також бельгійець, канадець, серб і «сербохорват».

¹⁸ ЦДДАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 121–123, 125.

¹⁹ ЦДДАЛ України. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 189. Арк. 175–177, 184.

Досить чисельними були старшини-євреї — щонайменше 217, здебільшого із Західної України. Служили в УГА і до сотні умовних «росіян», тобто ексофіцерів Російської імператорської армії неукраїнського походження. Походження ще майже семи десятків старшин через нестачу інформації встановити поки що не вдається (Там само. С. 314–438).

Цікаво, що багатонаціональний характер офіцерського корпусу Галицької армії українська влада використовувала в пропагандистських цілях. Як-от, 9 серпня 1919 р. голова Ради Міністрів УНР Борис Мартос і міністр з єврейських справ Пінхас Красний випустили спільне звернення до «єврейських мешканців і робітників» України. У ньому, закликаючи євреїв співпрацювати з українською владою, відзначали спільний похід проти більшовизму обох армій — «Республіканської» (тобто Дієвої армії УНР) і Галицької, особливо зазначаючи, що у складі останньої за українську справу воює «значна кількість єврейських солдатів та офіцерів» (Hunczak T., 2008. С. 96).

Служили в ГА й поляки. Один із офіцерських списків Начальної команди Галицької армії (Спис старшин-чужинців) подає прізвища таких галицьких офіцерів польської національності: четарів Кварти, Прибуга, Островського та Моснякевича, поручника Чепіти, сотника Гаргулінського і цивільного лікаря Маркевича. Більшість з цих поляків вступила до галицького війська вже у перші дні незалежності ЗУНР, коли Галицька армія воювала з польським військом²⁰. А поручник УСС Григорій Трух згодом пригадував п'ятьох поляків — учасників Листопадового повстання, які разом із українськими солдатами брали участь у проголошенні Української держави у Львові (Гуцуляк М., 1993. С. 90).

Підсумовуючи, можна ствердити, що владі ЗУНР і командуванню Галицької армії вдалося суттєво послабити (хоч і не вирішити остаточно) проблему нестачі офіцерських кадрів. Цьому посприяли як активне підвищення у званні найбільш фахових і бойових українських вояків із підстаршинськими званнями, так і залученням до свого складу офіцерів неукраїнського походження, насамперед зі складу колишніх австро-угорської та російської імператорської армій. Станом на кінець 1919 р. через Галицьку армію пройшло (тобто служило в ній постійно чи протягом певного часу) близько шести тисяч офіцерів, з яких приблизно кожен 8–9-ий був неукраїнцем за національністю. Власне, ці «чужинські» військовослужбовці відчутно зміцнили збройні сили ЗУНР (ЗО УНР) і залишили гідний слід в історії визвольних змагань.

²⁰ Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 79. Іменні списки особового складу. Арк. 188–196.

ЛІТЕРАТУРА

- Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України. Київ, 1993. 408 с.
- Кузьма О. Листопадіві дні 1918 р. Львів, 1931. 448 с.
- Стецишин О. Л. Ландскнехти Галицької армії. Львів, 2012. 472 с.
- Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. Коломия, 1998. 118 с.
- Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918–1923 роках. Філадельфія, 1956. 184 с.
- Deák I. Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918. New York and Oxford, 1990. 273 p.
- Hrycak J. Historia Ukrainy, 1772–1999 : narodziny nowoczesnego narodu. Lublin, 2000. 359 s.
- Hunczak T. Symon Petliura and the Jews: A Reappraisal. New York—Toronto, 2008. 128 p.
- Magocsi P. The Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont. Toronto, 2002. 214 p.

REFERENCES

- Deák, I. (1990). Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918. New York and Oxford [in English].
- Hrycak, J. (2000). Historia Ukrainy, 1772–1999: narodziny nowoczesnego narodu. Lublin [in Polish].
- Hunczak, T. (2008). Symon Petliura and the Jews: A Reappraisal. New York—Toronto [in English].
- Hutsuliak, M. (1993). Pershyi lystopad 1918 roku na zakhidnykh zemliakh Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
- Yaroslavyn, S. (1956). Vyzvolna borotba na Zakhidno-Ukrainskykh Zemliakh 1918–1923 rokakh. Philadelphia [in Ukrainian].
- Kuzma, O. (1931). Lystopadovi dni 1918 r. Lviv [in Ukrainian].
- Magocsi, P. (2002). The Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont. Toronto [in English].
- Stetsyshyn, O. L. (2012). Landsknekhty Halytskoi armii. Lviv: Chasopys [in Ukrainian].
- Tyshchuk, B. I. & Vivcharenko, O. A. (1998). Zakhidnoukrainska Narodna Respublika 1918–1923 rr. Kolomyia [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 05.02.2021.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
(CC BY-NC-SA 4.0)